

Κώστας Αξελός, *Ο Μαρξ στοχαστής της τεχνικής*,
(μτφρ. Τάκης Αθανασόπουλος), εκδόσεις
Καστανιώτη, Αθήνα 2000, σσ. 443

Το βιβλίο αυτό αποτελεί ένα από τα πρώιμα έργα του Κώστα Αξελού, και ειδικότερα τη μία από τις δύο διδακτορικές διατριβές του, που υποστηρίχθηκαν στη Σορβόνη στα 1959. Το συγκεκριμένο έργο είχε εκδοθεί στη Γαλλία για πρώτη φορά το 1961, ενώ η άλλη διδακτορική διατριβή του Αξελού είχε ως θέμα της τη φιλοσοφία του Ηρακλείτου και έχει εκδοθεί στην ελληνική γλώσσα από τις εκδόσεις Εξάντας. Αξίζει, μάλιστα, να σημειώσουμε ότι οι δύο διατριβές του έλληνα διανοητή, από κοινού με το *Προς την πλανητική σκέψη*, που εκδόθηκε στη γλώσσα μας από την Εστία, συνιστούν τα μέρη της τριλογίας του συγγραφέα με το χαρακτηριστικό τίτλο *Το ξετύλιγμα της περιπλάνησης*.

Η πνευματική ατμόσφαιρα μέσα στην οποία έκανε την εμφάνισή του *Ο Μαρξ στοχαστής της τεχνικής* είναι αυτή του Παρισίου στα τέλη της δεκαετίας του 1950, χώρος και χρόνος που σφραγίζονται από δύο, κυρίως, φιλοσοφικά ρεύματα, το μαρξισμό και τον υπαρξισμό. Στο σημείο συνάντησης των δύο αυτών ρευμάτων οφείλουμε να τοποθετήσουμε, λοιπόν, και την προσέγγιση της μαρξικής φιλοσοφίας από τον Κώστα Αξελό. Φιλοσοφικές κατηγορίες όπως αυτές του *Κόσμου*, της *Τεχνικής* ή του *Παιχνιδιού*, που αντλούνται τόσο από

την προσωκρατική φιλοσοφική παράδοση όσο και από εκείνη του χαϊντεγκεριανού υπαρξισμού, σημαίνουν την οπτική γωνία από την οποία ο συγγραφέας ρίχνει το βλέμμα του στο μαρξικό σύμπαν της σκέψης και του λόγου. Το γεγονός αυτό εξηγεί, ως έναν τουλάχιστον βαθμό, και την ιδιαίτερη έλξη που δοκιμάζει ο κριτικός στοχασμός του Αξελού απέναντι σε συγκεκριμένα μαρξικά έργα, όπως τα *Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα* και η *Γερμανική Ιδεολογία*, από τη μια, και το *Κεφάλαιο*, από την άλλη, έργα στα οποία ανιχνεύονται τόσο η πολυσυζητημένη προβληματική της αλλοτρίωσης σε διάφορες εκδοχές της όσο και ο πολλαπλά κρίσιμος για το μέλλον της ανθρωπότητας ρόλος της τεχνικής.

Το ερμηνευτικό στίγμα του σχετικά με το μαρξικό στοχασμό προσδιορίζει εξαρχής ο Αξελός στον πρόλογο του βιβλίου του με τα εξής λόγια:

Μία και μόνη σκέψη εμπνέει και κυριαρχεί απ' άκρον εις άκρον όλα αυτά [μαρξικά] κείμενα που η θεματική ποικιλία τους επισκιάζει την ενότητα που τα συνδέει. Αυτή η [μαρξική] σκεψη έχει φιλοσοφική προέλευση και θέλει να ανατρέψει την παραδοσιακή μεταφυσική της Δύσης, να ολοκληρώσει, να καταργήσει και να ξεπεράσει τη φιλοσοφία.

πραγματούνοντάς την μέσα στην πρακτική και στην τεχνική. Έχει, δηλαδή, σαν αφετηρία την ανάλυση και την κριτική της αλλοτριώσης του ανθρώπινου είναι –της αλλοτριώσης της εργασίας και της οικονομίας, της πολιτικής, της ανθρωπίνης ύπαρξης και των ιδεών– και καταλήγει στην τεχνική πρόβλεψη της οικουμενικής επανασυμφιλίωσης, επανασυμφιλίωσης του ανθρώπου με τη Φύση και τη φύση του, που επιτυγχάνεται διαμέσου της ιστορικής και κοινωνικής κοινότητας των ανθρώπων, και καθιστά επιτέλους δυνατή την πλήρη ικανοποίηση των ζωτικών αναγκών, τη βασιλεία της αφθονίας, τον κόσμο της αφθονίας και της διαφάνειας παντός είναι και παντός γίνεσθαι. Αυτή η (επανασυμφιλίωση σημαίνει: κατάκτηση του κόσμου από και για τον άνθρωπο, απεριόριστο ξετύλιγμα των δυνάμεων της τεχνικής (σσ. 15-6).

Ας μη σπεύσουμε να υιοθετήσουμε χωρίς επιφυλάξεις αυτό το σκεπτικό του Αξελού, αλλά και ας μην απορρίψουμε άκριτα την υπόθεση εργασίας του. Άλλωστε, τόσο ο τρόπος γραφής όσο και η δομή του όλου κειμένου καθιστούν τη διαπραγμάτευση του θέματος ιδιαίτερα προσιτή στον αναγνώστη, έτσι ώστε να διαμορφώσει προσεκτικά και υπεύθυνα την τελική κρίση του. Οι σελίδες του *Ο Μαρξ στοχαστής της τεχνικής*, γραμμένες με έναν τρόπο σημαντικά πιο άμεσο και απέριττο σε σχέση προς μεταγενέστερα έργα του ίδιου συγγραφέα, προσφέρουν ενδιαφέρουσες διατυπώσεις για μια γόνιμη επαφή με τη μαρξική φιλοσοφία. Από την άλλη πλευρά, η αρχιτεκτονική δομή του συγκεκριμένου βιβλίου χαρακτηρίζεται από την ευκρινή χάραξη των γραμμών και των επιπέδων της.

Ειδικότερα, το έργο αυτό χωρίζεται σε έξι «βιβλία», πέραν της σχετικής εισαγωγής

και του epilόγου. Το πρώτο βιβλίο αφορά την πολυδιάστατη σχέση Hegel και Marx, στη διερεύνηση της οποίας ο Αξελός βρίσκει την ευκαιρία να υποστηρίξει ότι, σε αντίθεση προς τον Hegel, ο Marx αποδεικνύεται «ευαίσθητος μόνο ως προς ό,τι προσφέρεται στην αισθητή αντίληψη» (σ. 67), στοιχείο που θα τον απομακρύνει σταδιακά από το χεγκελιανό φιλοσοφικό λόγο και θα τον οδηγήσει στη συγκρότηση της αυθεντικά δικής του θεωρητικής σκέψης με κέντρο αναφοράς τα *Χειρόγραφα* του '44. Χωρίς να υιοθετεί, εξάλλου, τη θέση περί ύπαρξης δύο Marx, αυτού της ιδεολογίας και εκείνου της επιστήμης, που θα υποστηρίξει με ιδιαίτερη έμφαση στη Γαλλία της δεκαετίας του 1960 ο Louis Althusser, ο Αξελός διακρίνει από την πλευρά του στη μαρξική σκέψη δύο εποχές «συνδυασμένες μεταξύ τους σε ένα όλον» (σ. 69).

Μέσα από ένα τέτοιο πρίσμα, ο συγγραφέας αναπτύσσει τα επιχειρήματά του στο δεύτερο, τρίτο, τέταρτο και πέμπτο βιβλίο του έργου του, που είναι αντίστοιχα αφιερωμένα στην παρουσίαση της μαρξικής θεωρίας για την οικονομική και κοινωνική (Βιβλίο II), την πολιτική (Βιβλίο III), την ανθρώπινη (Βιβλίο IV) και την ιδεολογική αλλοτριώση (Βιβλίο V). Είναι προφανές ότι αυτά τα επιμέρους βιβλία συνιστούν μια ενιαία θεματική ενότητα με επίκεντρο την έννοια της αλλοτριώσης στις διαφορετικές εκφράσεις της, ζήτημα που είχαν ήδη αναδείξει σημαντικοί στοχαστές του 20ού αιώνα, όπως ο Lukács, ο Marcuse, ο Hyppolite και πολλοί άλλοι. Κατά την άποψή μου, αυτό το μέρος του *Ο Μαρξ στοχαστής της τεχνικής* δεν διακρίνεται για την πρωτοτυπία της επιχειρηματολογίας, καθώς μέσα από μια πληθώρα αποσπασμάτων –κυρίως, αλλά όχι μόνο– από τα *Χειρόγραφα* και τη *Γερμανική Ιδεολογία* η όλη ανά-

λυση προσλαμβάνει έναν, κατά το μάλλον ή ήττον, περιγραφικό χαρακτήρα.

Εξαιρώ από αυτή την αξιολόγηση το κεφάλαιο που αφιερώνει ο Αξελός στην τέχνη και στην ποίηση, στο πλαίσιο του βιβλίου που έχει ως θέμα του την ιδεολογική αλλοτρίωση (σσ. 232-58). Πρόκειται για ένα κατά τη γνώμη μου ιδιαίτερα ενδιαφέρον κεφάλαιο πάνω σε μια παραμελημένη από τη βιβλιογραφία πτυχή της μαρξικής σκέψης. Στο κεφάλαιο αυτό ο Αξελός βρίσκει την ευκαιρία να αναδείξει με γλαφυρό τρόπο τη δική του ανάγνωση για την επίδραση που άσκησε στον Marx η αρχαιοελληνική τέχνη και γραμματεία.

Το βιβλίο, ωστόσο, στο οποίο αναπτύσσεται το προσωπικό ερμηνευτικό επιχείρημα του συγγραφέα σε σχέση προς τη μαρξική σκέψη είναι το έκτο, όπου περιλαμβάνονται και τα σχετικά συμπεράσματα, «ανοιχτά ερωτήματα», που απευθύνει προς τη μαρξική φιλοσοφία. Ο τίτλος του βιβλίου αυτού είναι χαρακτηριστικός: «Η προοπτική της επανασυμφιλίωσης ως κατάκτηση»· η θέση που υποστηρίζεται από τον Αξελό διατυπώνεται συνοπτικά ως εξής: ωθούμενος από ένα τρελό πάθος για την άρνηση και την υπέρβαση, ο Marx προσβλέπει στην άρση κάθε μορφής αλλοτρίωσης, στην πραγμάτωση και στο τέλος της φιλοσοφίας στο πλαίσιο μιας κομμουνιστικής κοινωνίας, όπου, χωρίς τάξεις και κράτος, η πολιτική θα παραχωρήσει οριστικά τη θέση της στην τεχνική αντιμετώπιση των όποιων προβλημάτων και ο άνθρωπος, έχοντας κατακτήσει τον κόσμο, θα επανασυμφιλωθεί επιτέλους με την ουσία του:

Υπάρχει στον Marx [σημειώνει ο Αξελός] ένα ασυνήθιστο πάθος για το μηδέν, μία αχαλίνωτη θέληση ξεπεράσματος. Όλη η μαρξική στόχευση συγκεντρώνεται σε αυτό το σημείο: κατάργη-

ση, εκμηδενισμός, ξεπέραςμα. Στοχεύεται η κατάργηση όλων όσων είναι, [...], ο αφανισμός όλων αυτών που υπάρχουν, καθόσον διάγουν μια αλλοτριωτική και αλλοτριωμένη ύπαρξη, το ξεπέραςμα κάθε εμποδίου που κλείνει το δρόμο στην πράξη και στην επερχόμενη τεχνική (σ. 385).

Ενώ σε μια άλλη, εξίσου εύγλωττη, διατύπωση ο Αξελός υποστηρίζει:

Ο Marx δε φαίνεται να μπορεί να ξεφύγει από το πεπρωμένο που λήπτει κάθε όραμα της Ιστορίας, παρότι κάνει εξαιρετική προσπάθεια να μην υποκύψει. Δεν υπάρχει τάχα στο όραμά του ένα σημείο εκκίνησης, η αρμονική ολότητα, η αθέρα ενότητα, που, αν και ποτέ δεν υπήρξε εμπειρικά, αποτελεί αυτό που πρέπει να ξαναβρεθεί σε ένα ανώτερο επίπεδο, στο μέλλον της επανασυμφιλίωσης, μετά την κατάργηση της αλλοτρίωσης; Δεν υπάρχει η σύλληψη μιας μακράς και επίπονης διαδικασίας προοδευτικής αλλοτρίωσης, που φθάνει στο απόγειό της στο παρόν και εκτρέφει το μέλλον; Δεν υπάρχει ένα μέλλον που απελευθερώνει όλα όσα δέσμευε το γιγνεσθαι και εγκαθιστά τον άνθρωπο που θα επιτελέσει την επανένταξη, την επιστροφή, την επανακατάκτηση; (σ. 419).

Μέσα από τις πιο πάνω διατυπώσεις, που ενδεικτικά καταγράψαμε, δεν είναι δύσκολο να αντιληφθεί κανείς πού ακριβώς παρατέμπει ο συγγραφέας μιλώντας για τον Marx σαν στοχαστή της Τεχνικής: δεν πρόκειται για μια τυπική ανάλυση ενός τεχνολογικού ντετερμινισμού που διαπερνά τη μαρξική φιλοσοφία της Ιστορίας, αλλά για μια αναγωγή στην Τεχνική ως τρόπου πρακτικής διευθέτησης και διοικητικής διεκπεραίωσης ζητημάτων σε εκείνο το κομμουνιστικό μέλλον, όταν προβλήματα

που ταλανίζουν στο παρόν και ταλάνισαν κατά το παρελθόν την ανθρωπότητα, θα βρίσκουν με τον πιο απλό και εργαλειακό τρόπο τη λύση τους.

Το επιχείρημα του Αξελού, όσο και αν ηχεί ενδεχομένως κοινότοπο, θα πρέπει να ομολογήσουμε ότι δεν έπαψε να ασκεί τη γοητεία του στο πεδίο της θεωρητικής και πολιτικής κριτικής εναντίον της μαρξικής φιλοσοφίας. Ας επιτρέψει, όμως, ο αναγνώστης να σημειώσω στην κατακλείδα αυτής της σύντομης αναφοράς μου στο συγκεκριμένο έργο ότι, όπως μου δόθηκε και με άλλη αφορμή έχω υποστηρίξει¹, προσωπικά δεν θεωρώ πειστική τη θέση του Αξελού για τον Marx σαν στοχαστή της Τεχνικής. Όχι διότι ο φιλόσοφος του κομμουνισμού δεν παρέπεμπε πράγματι διαμέσου της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και της συναφούς πάλης των τάξεων σε μια παγκόσμια κομμουνιστική κοινότητα. Αλλά διότι, η εκδοχή ενός μικροαστικού "happy end" της Ιστορίας, που φιλοσοφικά αφελώς του

χρεώνει ο Αξελός (σ. 322), δεν είναι αυτή που υιοθετεί ο ίδιος ο Marx. Μιλώντας για την άρση της αλλοτρίωσης που οφείλεται στην ταξικότητα των κοινωνιών, ο στοχαστής της κομμουνιστικής επανάστασης δεν πρέπει να θεωρείται ανυποψίαστος ως προς το ενδεχόμενο το δράμα του κόσμου να παίζεται και πέρα από το πεδίο της ταξικής εκμετάλλευσης και της πολιτικής εξουσίας. Τουλάχιστον, όμως, στην κομμουνιστική κοινωνία θα έχει επιτευχθεί η διασφάλιση κάποιων ευνοϊκότερων συνθηκών για να συνεχίσει ο άνθρωπος το χωρίς τέλος Παιχνίδι του με τα μεγάλα μυστήρια του Κόσμου και της Ύπαρξης.

Αλέξανδρος Α. Χρύσης

Σημειώσεις

1. «Ατομικότητα και Καθολικότητα. Από τον Hegel στον Marx», *Οιτοπία*, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1998, τ. 32, σσ. 53-71.